

ШЛЯХІ АКТЫВІЗАЦЫІ ПРАФЕСІЙНА-АСОБАСНАГА РАЗВІЦЦЯ СТУДЭНТАЎ ФЗН

У прафесіяналізацыі асобы вышэйшая школа займае адно з вядучых месцаў. Тут чалавек далучаецца да прафесіі, набывае ўменні і навыкі, неабходныя для выканання прафесійных абавязкаў. З першых дзён навучання ў ВНУ студэнт засвойвае агульныя нормы і патрабаванні, што прад'яўляюцца да яго як да члена грамадства. Пад уплывам сістэмы навучання і выхавання ў канкрэтнай навучальнай установе, а таксама асабістага ўдзелу ў навучальным працэсе адбываецца развіццё самасвядомасці студэнта, яго здольнасці да самарэгуляцыі дзеянняў, адбываецца змяненне прафесійна значных асабістых якасцей, г.зн. ідзе прафесійна-асобаснае развіццё студэнта. Авагоданне сацыяльнай роляй студэнта дае магчымасць навучэнцу займаць пэўную пазіцыю, якая адлюстроўваецца ў індывідуальна-асобасных адносінах да абранай спецыяльнасці, вучэбнага працэсу, прафесійнай дзейнасці.

Працэс змянення прафесійна значных асобасных якасцей студэнта залежыць ад даволі складанай сістэмы фактараў: індывідуальных здольнасцей да навучання – памяці, кемлівасці, волі, працавітасці і інш.; ад ступені ідэнтыфікацыі студэнта з прафесіяй; ад структуры групы і г.д. Разам з тым важна мець уяўленне аб уплыве на працэс прафесіяналізацыі студэнта розных форм навучання – дзённай і завочнай. Інструментам такога аналізу служыць сацыялагічнае даследаванне. Намі было праведзена анкетаванне студэнтаў-бібліятэкараў завочнага навучання, а таксама культуролагаў дзённага і завочнага навучання. Мы абмежаваліся студэнтамі V курса, якія ў перыяд апытання былі на сесіі на ФЗН, і групай спецыялізацыі “менеджмент сацыякультурнай сферы” на стацыянары. Нам было цікава

параўнаць некаторыя аспекты прафесійна-асобаснага развіцця студэнтаў розных факультэтаў, якія знаходзяцца напярэдадні атрымання дыпламаў аб вышэйшай адукацыі. Даследаванне дало магчымасць атрымаць цікавы матэрыял, які дазваляе зрабіць высновы аб прафесійна-асобасным развіцці студэнтаў розных спецыялізацый ФЗН і стацыянара на аснове параўнальнага аналізу каштоўнасных арыентацый бібліятэкараў публічных бібліятэк і менеджэраў сацыякультурнай сферы.

Апытанне паказала, што студэнты ў масе сваёй могуць лічыцца людзьмі, апантанымі будучай прафесіяй. Гэта тычыцца як бібліятэкараў, так і культуролагаў. Апошнія адказалі на дадзенае пытанне: “Безумоўна, так”, – 32,2 %; “хутчэй так, чым не”, – 58,8 %. Бібліятэкараў прафесія вабіць тым, што дае магчымасць зносін з цікавымі людзьмі, доступу да лепшых кніг, развіцця сваёй асобы, прыносіць карысць людзям. Менеджэры сацыякультурнай сферы найважнейшымі рысамі прафесіі лічаць умненне працаваць з людзьмі, высокія прафесіяналізм і культурны ўзровень. Як бачым, камунікатыўная накіраванасць, імкненні авалодаць вяршынямі культуры, прыносіць карысць людзям аднолькава ўласцівыя нашым студэнтам незалежна ад формы іх навучання і спецыялізацыі.

Нас цікавіла таксама, што ж найбольш істотна ўплывае на выбар прафесіі. Большасць апытаных бібліятэкараў свой выбар зрабілі самастойна. Адметную ролю тут адыграла цікавасць да літаратуры, аб чым паведамілі 42% студэнтаў. Значны ўплыў аказала веданне сутнасці сваёй прафесіі: дадзены фактар адзначылі 12% бібліятэкараў і 35 % культуролагаў. Зносіны з прадстаўнікамі прафесіі падкрэслілі 17,6% культуролагаў і 12% бібліятэкараў. Элемент выпадковасці прысутнічаў пры выбары прафесіі ў 10 % бібліятэкараў і 14,7 % культуролагаў. Сродкі масавай інфармацыі ў большай меры ўплываюць на выбар прафесіі менеджэрамі сацыякультурнай сферы, чым бібліятэкарамі. І гэта не выпадкова: менеджэр – моднае новае слова, якое зараз часта гучыць, прафесія менеджэра ў

нашай краіне новая, а бібліятэкар – прафесія традыцыйная, аб якой гавораць даволі рэдка. Адзін з апытаных студэнтаў-культуралагаў нават знайшоў назву для гэтай з’явы, адказаўшы літаральна так: “Шарм назвы спецыяльнасці”.

Якія ж працэсы і накірункі работы вабяць студэнтаў-завочнікаў? Бібліятэкары аказаліся больш дасведчанымі ва ўсіх працэсах сваёй работы, але надалі перавагу абслугоўванню карыстальнікаў, даведачна-бібліяграфічнай рабоце, арганізацыі чытацкіх зносін, выстаў, аглядаў літаратуры. Завочнікі не праявілі цікавасці да навукова-даследчай работы. Гэта ўласціва як бібліятэкарам, так і культуралагам.

Культуролагі стацыянара ў асноўным імкнуцца знайсці сваё месца у камерцыйнай сферы, шоў-бізнесе, рэкламе і нізка ацэньваюць культурна-асветніцкую дзейнасць. Нават выказваюць меркаванне, што неабходна адмовіцца ад вывучэння курса “Практыкум па сацыякультурнай дзейнасці” і іншых адпаведных вучэбных дысцыплін. Зусім інакш адказваюць студэнты-завочнікі, асабліва тыя з іх, што працуюць у галіне культасветработы. Іх адносіны да вывучэння асноў сваёй працы вельмі станоўчыя, а ўзровень дамаганняў больш рэалістычны, чым у студэнтаў стацыянара. Апытанне паказала, што ў адносінах студэнтаў да сваёй прафесіі праяўляюцца пэўныя супярэчнасці: нягледзячы на свядомы выбар прафесіі, яе прывабнасць для асобы, студэнты шчыра напісалі пра тое, што ім не падабаецца. Гэта нізкая зарплата, кепскае тэхнічнае забеспячэнне, папяровы бюракратызм, часам вялікі аб’ём работы.

Частка пытанняў дае ўяўленне аб адносінах студэнтаў да вучэбнага працэсу. Іх гатоўнасць самастойна арганізаваць сваю працу, адносіны студэнтаў да вучэбнага працэсу і абранай спецыяльнасці вызначаюць розныя фактары, але, як паказала апытанне, шмат залежыць ад якасці навучання ў ВНУ, арганізацыі вучэбнай дзейнасці, асобы педагога. Дарэчы, 64% апытаных студэнтаў-культуралагаў адзначылі, што найбольш на іх адносіны да

будучай прафесіі паўплывалі менавіта зносіны з педагогамі, названа практычная дзейнасць, змест вывучаемых курсаў.

Студэнты востра адчуваюць незадаволенасць арганізацыяй вучэбнага працэсу, падкрэсліваюць наяўнасць фармалізму і бюракратызму. Лічаць, што праверка наведвання лекцый, няўдала складзены расклад заняткаў, немагчымасць выбару студэнтамі выкладчыка, цяжкасці са здачай залікаў і экзаменаў у больш зручны для студэнтаў тэрмін не спрыяюць фарміраванню сталага прафесіянала. Пры ўсёй суб'ектыўнасці меркаванняў відавочна, што на адносіны студэнтаў да вучэбнай дзейнасці ўплываюць многія абставіны, сярод якіх найважнейшымі з'яўляюцца пытанні арганізацыі вучэбнага працэсу, а таксама змест і асаблівасці выкладання вучэбных дысцыплін.

Студэнты завочнага навучання называлі дысцыпліны, у якіх прысутнічае дубліраванне матэрыялу. Сярод іх былі названы "Галіновыя бібліяграфіі", "Арганізацыя і методыка бібліяграфічнай работы", "Бібліятэчнаўства, агульны курс", "Гісторыя бібліятэчнай справы", "Педагогіка", "Псіхалогія" і інш. Культуролагі больш за ўсё незадаволены выкладаннем агульнаадукацыйных дысцыплін, у прыватнасці этнаграфіі беларусаў, псіхалогіі, замежнай мовы і інш.

Вельмі паказальнымі з'яўляюцца адносіны студэнтаў да лекцый. Адказы на пытанне: "Вашы меркаванні адносна наведвання лекцый", — сведчаць аб вялікай патрабавальнасці да якасці і зместу лекцый, неабходнасці высокай адукаванасці лектара, дасканалыя ведання ім свайго прадмета, аргументаванасці пазіцыі. Увогуле студэнты жадаюць на лекцыях пачуць больш новага, разабрацца ў палемічных пытаннях і супрацьлеглых пунктах гледжання, выказваюцца супраць дагматычнага падыходу ў выкладанні, супраць павярхоўнасці і пераказу вучэбнага дапаможніка. Надакучлівыя і пазбаўленыя цікавасці лекцыі выклікаюць унутранае эмацыянальнае непрыняцце іх той часткай студэнтаў, якая атаясамлівае дрэнную падачу матэрыялу з яго непатрэбнасцю ў абранай прафесіі.

Анкетаванне дазволіла высветліць пазіцыю студэнтаў у адносінах да перабудовы бібліятэчнай адукацыі. Сярод апытаных не знайшлося ні аднаго аб'якавага да гэтай праблемы. На думку студэнтаў, важна наблізіць адукацыю да практыкі, узмацніць спецыяльную і агульнанавуковую падрыхтоўку, забяспечыць метадычную дапамогу з боку выкладчыкаў і павялічыць колькасць кансультацый для студэнтаў. Уяўляе цікавасць меркаванне студэнтаў адносна размеркавання вучэбнага часу паміж спецыяльнымі і грамадска-навуковымі дысцыплінамі. Большасць выказалася за павелічэнне часу, адведзенага на спецыяльныя дысцыпліны, за кошт змяншэння колькасці гадзін, прысвечаных грамадска-навуковым і агульнаадукацыйным прадметам.

У сваіх прапановах па ўзаемадзеянні новых дысцыплін студэнты-бібліятэкары былі больш аспярожныя ў параўнанні з культуролагамі. Відавочна, што перспектыва вывучаць новыя прадметы самастойна не вельмі іх прываблівае. Культуролагі, напрыклад, выказаліся за вывучэнне эканомікі, фінансавання сацыякультурнай сферы на больш высокім узроўні, як і замежнай мовы, сучасных інфармацыйных тэхналогій. Бібліятэкары аддалі перавагу ўдасканаленню ведання камп'ютэра.

Пры правядзенні даследавання на факультэце культуралогіі студэнтам задавалася пытанне: “У якой меры вы задаволены выкладаннем навучальных дысцыплін?” Былі выдзелены тры групы вучэбных дысцыплін: спецыяльныя, сацыяльна-эканамічныя і агульнаадукацыйныя. Вынікі паказалі, што ў асноўнай масе студэнты задаволены выкладаннем, але ёсць некаторыя нюансы. Найбольшая колькасць незадаволеных выпадае на агульнаадукацыйныя дысцыпліны (11,7%). Гэта значна больш, чым на спецыяльныя (2,9%). Зусім задаволеных выкладаннем спецыяльных дысцыплін 61,7%, задаволеных часткова – 29,4%. На другім месцы па колькасці задаволеных стаяць сацыяльна-эканамічныя дысцыпліны, на трэцім – агульнаадукацыйныя. Прычыны незадаволенасці, на думку

студэнтаў, у тым, што: “Змест курсаў ніяк не звязаны з будучай прафесіяй” – 26,4%, альбо: “Няма сувязі з жыццём, устарэлы змест” – 26,2%. Невялікая колькасць, 8,8%, адзначылі, што іх не задавальняе выкладчык.

Прафесія менеджэра сацыякультурнай сферы патрабуе наяўнасці трох асноўных кампанентаў: камунікатыўнай кампетэнтнасці, прафесійнай падрыхтоўкі і высокага ўзроўню агульнай культуры. Студэнтам было зададзена пытанне: “У якой ступені яны фарміруюцца ў ходзе вучэбнага працэсу?” Мы атрымалі адказ, што дастаткова фарміруецца ў першую чаргу камунікатыўная культура (82,3%), на другім месцы са значным адрывам названы высокі ўзровень агульнай культуры (52,9%). Прафесійныя веды і навыкі дастаткова фарміруюцца ў 47% і на сярэднім узроўні – у 52,9% апытаных студэнтаў.

Прафесійнае развіццё асобы забяспечваецца таксама працэсамі самавыхавання і самаадукацыі. Без гэтага не можа быць цэласнага працэсу фарміравання асобы спецыяліста вышэйшай адукацыі. Студэнты выказалі жаданне мець вялікую самастойнасць у вучэбным працэсе, але, як паказала наша даследаванне, яны яшчэ не зусім гатовы самастойна засвойваць веды, недастаткова валодаюць прыёмамі рацыянальнай арганізацыі вучэбнай дзейнасці. Каля 50% завочнікаў заявілі, што хацелі б навучыцца больш рацыянальна будаваць свой навучальны працэс, але не ведаюць, як гэта робіцца. Значная частка студэнтаў пераканана, што няма асобай “тэхнікі” падрыхтоўкі да залікаў і экзаменаў (41%). Валодаюць гэтай тэхнікай 12% навучэнцаў; упершыню чуюць аб гэтым 20%; не валодаюць і не жадаюць валодаць 30% студэнтаў.

Вялікі працэнт студэнтаў выказалі жаданне авалодаць тэхнікай арганізацыі самастойнай працы. Большасць адзначыла, што не ўсе прадметы можна засвоіць самастойна, без выкладчыка. Нас цікавілі пытанні, у якой ступені студэнты валодаюць метадамі і прыёмамі самастойнай работы, ці ўмеюць яны канспектаваць, рабіць выпіскі, а таксама падабраць літаратуру па зададзенай тэме, скласці агляд,

прааналізаваць змест публікацыі і інш. У выніку атрымалася: валодаюць неабходнымі метадамі, прыёмамі, уменнямі ў патрэбнай ступені – 20,1 %, валодаюць часткова – 65 %, не валодаюць, але хацелі б валодаць – 5 % студэнтаў.

У аналізе прычын, якія перашкаджаюць рацыянальнай арганізацыі самастойнай працы, студэнты даволі самакрытычныя. Сярод аб'ектыўных называюць адсутнасць неабходнай літаратуры, вольнага часу, цікавасці да асобных дысцыплін, загружанасць на рабоце, камандзіроўкі, бытавыя праблемы. Да суб'ектыўных прычын адносяць неарганізаванасць, ляготу, абыякавасць, няўменне размеркаваць свой час, адсутнасць навыкаў самастойнай працы з вучэбнымі выданнямі, дрэнную памяць і інш.

Прафесійная накіраванасць у развіцці асобы характарызуецца імкненнем і гатоўнасцю працаваць па абранай спецыяльнасці. У адказе на пытанне: “Дзе б вы жадалі працаваць?” — найбольшая колькасць студэнтаў назвалі публічную бібліятэку. Навукова-тэхнічныя бібліятэкі назвалі 10 % навучэнцаў, дзіцячыя – 25 %, універсальныя навуковыя – 7 %. Ёсць студэнты, што не жадаюць працаваць у бібліятэцы, але такіх вельмі мала.

У адрозненне ад бібліятэкараў, культуролагі стацыянара імкнуцца знайсці сваё месца пераважна ў камерцыйнай сферы, шоў-бізнесе, рэкламе і вельмі нізка ацэньваюць культурна-асветніцкую дзейнасць наогул. Зусім інакш адносяцца да сваёй прафесіі студэнты-завочнікі, большасць з якіх працуе па спецыяльнасці. Узровень іх прафесійных прэтэнзій значна больш рэалістычны. У асноўным яны абралі культурна-асветніцкія ўстановы розных тыпаў і накірункаў.

Для паспяховай работы як у бібліятэцы, так і ў галіне сацыякультурнай дзейнасці спецыяліст павінен валодаць уменнямі кіраваць рознымі калектывамі, весці зносіны з людзьмі, арганізоўваць розныя масавыя мерапрыемствы, планаваць работу сваёй установы альбо структурнага падраздзялення. Студэнты-бібліятэкары ў сваёй большасці лічаць, што яны не здолеюць выконваць ролю кіраўніка з-за

боязі і пачуцця няўпэўненасці. У культуролагаў такія якасці амаль не названы, можа, менавіта таму, што іх і рыхтуюць якраз да кіравання.

Апытанне студэнтаў-бібліятэкараў дазволіла высветліць іх меркаванне наконт якасцей, неабходных спецыялістам вышэйшай кваліфікацыі. На першае месца яны паставілі высокі прафесіяналізм, потым якасці, звязаныя з наяўнасцю навыкаў зносін, на трэцім месцы ў іх уменне працаваць з кнігай, веданне літаратуры. Культуролагі, як ужо адзначалася, на першае месца паставілі ўменне працаваць з людзьмі, потым агульную культуру, затым высокі прафесіяналізм, самастойнасць і арыгінальнасць мыслення. Як бачым, уяўленні аб асобасных і іншых якасцях абумоўлены спецыфікай і характарам прафесіі.

Даследаванне дазволіла высветліць вядучыя рысы механізма фарміравання прафесіяналізму і каштоўнасных арыентацый студэнтаў ФЗН у параўнанні са студэнтамі стацыянара. Да іх жа можна аднесці сучасны і актуальны змест чытаемых курсаў, іх сувязь з практыкай, вялікі ўплыў асобы выкладчыка на фарміраванне адносін да прафесіі, актывізацыю самастойнай работы студэнтаў у міжсесійны перыяд. Не сакрэт, што студэнт-завочнік найбольш інтэнсіўна вучыцца падчас сесіі, выконваючы ў міжсесійны перыяд толькі самыя неабходныя работы: кантрольныя, курсавыя, дыпломныя і г.д. У лепшым выпадку ён выконвае таксама практычныя заданні выкладчыка, і чым больш такіх заданняў, чым яны складаней, тым вышэй верагоднасць таго, што студэнт-завочнік лішні раз успомніць аб існаванні прадмета, загляне ў канспект альбо ў падручнік. Практычныя заданні, якіяносяць даследчы характар, дапамагаюць суаднесці тэарэтычныя веды з практыкай, выпрацаваць навыкі збору і аналізу эмпірычнага матэрыялу, зрабіць вывады і г.д.

Вопыт выкладання курсаў “Псіхалогія прафесійных зносін”, “Сацыялогія чытання”, “Абслугоўванне чытачоў” сведчыць, што для паспяховай актывізацыі пазнавальнай дзейнасці студэнтаў ФЗН у міжсесійны перыяд неабходна

стварыць сістэму мер, якія стымулявалі б зварот студэнтаў да спецыяльнай літаратуры, збор і аналіз фактараў і прыкладаў па праблемах вывучаемых дысцыплін, асэнсаванне тэарэтычных палажэнняў з пазіцыі практыкі. Напрыклад, выкладанне курса “Псіхалогія прафесійных зносін” ажыццяўляецца на працягу двух семестраў. Спачатку студэнты слухаюць лекцыі, потым, на наступнай сесіі, праводзяцца практычныя, семінарскія заняткі і залікі. Праблемы зносін выклікаюць вялікую зацікаўленасць студэнтаў на ўсім працягу выкладання курса. На лекцыях яны актыўна адказваюць на пытанні, прыводзяць прыклады са сваёй практыкі, аналізуюць сітуацыі і г.д. Прыклады з практыкі, якія падказваюць студэнтам, істотна ўзбагачаюць лекцыйны матэрыял, дазваляюць зрабіць яго больш даступным.

Аднак галоўнае ў тым, каб у міжсесійны перыяд студэнт не страціў цікавасці да курса. Каб прымусіць яго звярнуцца да літаратуры па праблемах зносін, даецца заданне падрыхтаваць бібліяграфічны дапаможнік “Бібліятэкару аб праблемах зносін”. Выконваючы заданне, студэнт павінен не толькі падабраць літаратуру, але і вывучыць пытанне, асэнсаваць змест і характар выкладання матэрыялу ў тых крыніцах, што рэкамендуецца для вывучэння, падаць выданне такім чынам, каб зацікавіць чытача. Потым на практычных і семінарскіх занятках студэнты абараняюць сваю працу, перадаюць адзін аднаму вопыт выканання задання. Адну з кніг альбо артыкул студэнт павінен ахарактарызаваць больш падрабязна, вызначыўшы тое, што яму асабіста прынесла найбольшую карысць. Такім чынам выпрацоўваецца стратэгія арганізацыі самаадукацыйнага чытання па праблемах прафесійных зносін.

Але веданне літаратуры яшчэ не гарантуе фарміраванне навыкаў прадукцыйных зносін. Неабходна, каб студэнт суадносіў тэорыю з практыкай, умеў аналізаваць пэўныя сітуацыі зносін, прадухіляць і ліквідаваць канфлікты і г.д. Таму ім прапануецца прывесці “калекцыю” канфліктных сітуацый, што адбыліся ў рэальным жыцці,

пераважна на працы. На практычных занятках сітуацыі абмяркоўваюцца, глумачацца з пункту гледжання навукі і з улікам спецыфікі бібліятэкі.

Усё гэта ўзбагачае змест курса, арыентуе студэнтаў на актыўнае пазнанне патэнцыялу сваёй прафесіі, у якой самым складаным і цікавым з'яўляюцца менавіта зносіны з чытачом.

Навыкі даследчай дзейнасці адпрацоўваюцца падчас вывучэння курса “Сацыялогія чытання”. Адметнасць яго ў тым, што спачатку праводзіцца адна лекцыя, а ў наступным семестры – усе астатнія формы заняткаў. На першай лекцыі гаворка ідзе аб тэхніцы збору сацыялагічнай інфармацыі, даюцца анкета і інструкцыя па яе распаўсюджанні. Студэнты павінны апытаць пэўную колькасць чытачоў і прывезці на наступную сесію ўвесь матэрыял. Далей вывучэнне курса будзе на прыкладзе даследавання, у якім студэнты прынялі ўдзел у якасці інтэрв'юераў. Цяпер яны праходзяць усе этапы, ад складання праграмы да аналізу вынікаў даследавання. Такая пабудова курса дазваляе максімальна ўключыць аўдыторыю ў працэс пазнання, паказаць ёй, навошта патрэбны веды па сацыялогіі чытання і якая з іх карысць. Прагматычная накіраванасць свядомасці завочнікаў, сувязь з практыкай дапамагаюць у кароткі перыяд навучыць іх асновам сацыялагічнага даследавання, зацікавіць навуковай дзейнасцю.

Такім чынам, вывучэнне прафесійна-асобасных якасцей студэнтаў, сістэмы ўяўленняў іх аб сваёй прафесіі і патрабаванняў да навучальнай установы дазваляе больш канкрэтна ставіцца да ўдасканалення зместу і методыкі выкладання спецыяльных дысцыплін, што станоўча ўплывае на фарміраванне прафесіянала вышэйшай кваліфікацыі.